

שעת מבחן

חופש הביטוי של ערביות וערבים
באקדמיה בזמן המלחמה
מסמך המלצות

אפריל 2024

אקורד • אֶכּוֹרְד • aChord
פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי
علم النفس الاجتماعي للتغيير الاجتماعي

מבוא

משבר האמון שנוצר בין החברה הערבית ובין האקדמיה בישראל מאז פרוץ המלחמה בשבעה באוקטובר 2023 הוא עצום. במחצית הראשונה של שנת הלימודים התרחשו בישראל כמה אירועים מתוקשרים שכללו הטלת סנקציות מצד מוסדות אקדמיים ללא הליך משמעותי, ענישה וביוש מוסדי של סגל אקדמי ערבי ושל סטודנטיות וסטודנטים ערבים. אירועים אלה התחוללו בשעה שאמירות מכלילות, אלימות וגזעניות, כגון קריאות לשטח את עזה וקריאות גינוי אחרות כלפי כלל הציבור הפלסטיני והערבי עברו ברוב המוחלט של המקרים ללא כל תגובה מצד המוסד האקדמי. ענישה מוטה זו, שהופעלה מאז אוקטובר 2023 בכמה מוסדות מובילים בישראל, יצרה משבר שבליבו תחושות של פחד, איום ועוול אישי, חברתי ומקצועי בקרב ערביות וערבים באקדמיה.¹ חברות וחברי סגל ערבים רבים, וגם סטודנטיות וסטודנטים ערבים חשים בעת הזו צמצום ניכר ביכולתם לבטא את עמדתם ולהשמיע את קולם (שלעתים קרובות הייתה מצומצמת עוד קודם למלחמה). לאירועים אלה השפעה מיידית ומתמשכת על הסגל האקדמי והמנהלי הערבי, על הסטודנטיות והסטודנטים הערבים, על האווירה בקמפוסים ועל היחסים בין יהודים לערבים.

המסמך מיועד להנהלות מוסדות אקדמיים שלהן אחריות מרכזית ותפקיד מכריע בהתוויית נורמות מוסדיות המאפשרות חופש ביטוי לכלל הבאות והבאים בשערי הקמפוס, ערבים ויהודים כאחד. הוא מכון גם לסגל אקדמי והנהלת סגל מנהלי המזהים את החשיבות בשינוי המצב הקיים. הדגשת חשיבותו של חופש הביטוי, ההגנה עליו והגדרת גבולותיו הן איתות חשוב מצד המוסד ביחס לנורמות ההתנהגות המצופות בו. איתות כזה כמוהו כמגדלור נורמטיבי המאיר את הזירה האקדמית כולה ואף את החברה בישראל מכיוון שההתנהלות של כל מוסד אקדמי, בכל מקרה ספציפי, מתווה את קוד ההתנהגות המקובל באקדמיה, ולהתנהלותם יש לא פעם הד ציבורי נרחב. אל לה לאקדמיה בישראל להיות רוח גבית לכוחות בחברה הישראלית הפועלים להשתקת קולות של ערביות וערבים. בימים אלו חשוב יותר מבימים אחרים לעמוד בעין הסערה ולא להסתחרר עימה. לזכור את החשיבות הנורמטיבית כבדת המשקל של התנהלות מוסדות אקדמיים לא רק בהקשר של מקרה ספציפי שעולה לכותרות, כי אם בנורמות המהדהדות ממנו אל המוסד פנימה ומהמוסד החוצה אל הזירה האקדמית והחברה הישראלית כולה. על האקדמיה להיות מרחב שבו מתאפשר שיח דמוקרטי שוויוני שאיננו אלים ואיננו משתיק – אף שהוא ביקורתי ונוקב – בין הסגל האקדמי והמנהלי, הנהלת המוסד, הסטודנטיות והסטודנטים הערבים והיהודים, גם ובייחוד בימים סוערים.

תחום אקדמיה של מרכז אקורד פרסם באוקטובר 2023 מסמך המלצות מפורט בנוגע [להתנהלות מוסדות אקדמיים מול תלונות על התבטאויות ברשתות החברתיות](#). המסמך הנוכחי, שנכתב עם סיומו של הסמסטר הראשון באפריל 2024, הוא המשכו הישיר.

¹הפחד ממעצר, מפיטורים ומהשעיה בחברה הערבית היה כה חמור, שבגיבו התאגדה קואליציה של ארגוני חברה אזרחית ערבית-יהודית עם תחילת המלחמה והוקמה [פלטפורמה המאגדת נתונים](#) על מעצרים, על פיטורים ממקום העבודה, על הליכים משמעותיים נגד סטודנטיות וסטודנטים ערבים במוסדות להשכלה גבוהה, על תקיפות אזרחיות ואזרחים ועוד.

מטרות המסמך:

01 לשרטט תמונת מצב של התנהלות מוסדות אקדמיים אל מול השיח הסוער מאז ההתקפה על יישובי עוטף עזה בשבעה באוקטובר 2023 והמלחמה המתמשכת ברצועת עזה, ואת השפעת התנהלות זו על ערבים וערבים בקמפוס.

02 להצביע על ההשלכות המוסדיות והחברתיות החמורות של פעולות מוסדיות המקדמות הפחדה, השתקה ואיום כלפי ערבים וערבים בקמפוס ולהמליץ על הימנעות מהן.

03 להמליץ על פעולות מוסדיות בראי הפסיכולוגיה החברתית המקדמות חופש ביטוי והשמעת קול באקדמיה, בדגש על קולות של החברה הערבית.

למסמך שני חלקים. החלק הראשון מתאר את האתגרים של החברות והחברים הערבים בסגל ושל סטודנטיות וסטודנטים ערבים במוסדות אקדמיים בישראל מאז פרוץ המלחמה מנקודת מבט פסיכולוגית-חברתית. **החלק השני** מציע המלצות וכלים להבטחת חופש הביטוי ולהשמעת קול במוסד האקדמי, תוך התמקדות בסגל ערבי ובסטודנטיות וסטודנטים ערבים. נוסף על כך הוא מפרט פעולות שיש להימנע מהן במוסדות האקדמיים כדי למנוע את ההשתקה מצד המוסד ואת האפקט המצנן בגינה.

המסמך מתבסס על שיחות וראיונות עומק עם חברות וחברים ערבים בסגל האקדמי ועם סטודנטיות וסטודנטים ערבים במוסדות אקדמיים שונים שנערכו בחודשים ינואר-מרץ 2024. כן הוא מתבסס על מחקרים עכשוויים של מרכז אקורד ועל כ-150 הכשרות ומהלכי ייעוץ שארגן צוות תחום אקדמיה במרכז אקורד מאז שבעה באוקטובר לסגל אקדמי ומנהלי ולהנהלות של מוסדות אקדמיים רבים בישראל.

אתגרים פסיכולוגיים-חברתיים והתמודדויות של קבוצת מיעוט בקמפוס

ערביות וערבים בסגל האקדמי והמנהלי במוסדות אקדמיים בישראל הם בדרך כלל מיעוט בקרב הרוב היהודי בקמפוס וכך גם סטודנטיות וסטודנטים ערבים. ניהול המוסדות – גם מוסדות שבהם שיעור הסטודנטיות והסטודנטים הערבים גבוה יותר – נתון בידי מנהלות ומנהלים יהודים. משמעות הדבר היא, שגם בימי שגרה נדרשים ערביות וערבים להתמודד עם אתגרים הנוגעים לזהותם ולמקומם כקבוצת מיעוט, לתחושת השייכות שלהם למוסד האקדמי וליכולתם להביע בו את דעתם.

קיטוב בין-קבוצתי בתקופת מלחמה

מאז שבעה באוקטובר ופרוץ המלחמה נתונים כלל התושבות והתושבים בישראל במצב של טראומה קולקטיבית מתמשכת. ההתמודדות עם טראומה קולקטיבית המתרחשת בהווה מתמשך היא מורכבת מאוד. גורמים פסיכולוגיים-חברתיים שונים משפיעים על היחסים בין הקבוצות השונות בזמנים שבהם הקונפליקט מועצם ויהודים וערבים חוששים לקיומם ולביטחונם האישי². בחברה בכלל וגם באקדמיה מתחזקת בזמנים אלה הנטייה לסווג את העצמי ואת הזולת ל"אנחנו" ו"הם". סיווג דיכוטומי זה, הנובע מהצורך של האדם בתחושת שייכות קבוצתית וכן מהרצון לראות את העצמי ואת קבוצת הפנים באור חיובי ומוסרי, מודגש ביתר שאת בעת מלחמה; מי שאינו מוגדר כחלק מקבוצת הפנים נתפס פעמים רבות באופן שלילי, הומוגני, מהותני ודטרמיניסטי. תחושות אלה מתגבשות תדיר להטיית העוינות, שהיא הנטייה לפרש התנהגויות של חברות וחברי קבוצות חברתיות אחרות כבעלי כוונה עוינת. גם התנהגויות לא תוקפניות של חברי קבוצת החוץ מתפרשות כמאיימות, כאגרסיביות וכפוגעניות. מחקרים עכשוויים של מרכז אקורד מצאו שבקרב החברה היהודית בישראל מתבטאת תפיסה הומוגנית זו בהכללת הציבור הערבי בישראל כמאיים וכתומך באלימות כלפי יהודים. הצורך המובהק בביסוס זהות מוסרית של קבוצת הפנים גורם לקורבנות תחרותית שבה כל קבוצה חברתית מעוניינת להבהיר כי היא חווה עוול ופגיעה רבה יותר משחווה הקבוצה שמנגד [להרחבה על מחקר של מרכז אקורד בנושא עמדות ותפיסות בקרב יהודים וערבים בזמן המלחמה לחצו כאן].

²המסמך הנוכחי מצטרף למסמכים אחרים שהוציא תחום אקדמיה של מרכז אקורד, ובכללם [המדריך לאקדמיה להתמודדות בזמנים מתוחים והמלצות להתמודדות עם אתגרים השיח ברשתות חברתיות](#), הכוללים תיאור נרחב של מודל לפעולה והתמודדות בקמפוס בתקופה הנוכחית.

השתקה. שתיקה. התכנסות

השתקה של דעות ועמדות פוליטיות המנוגדות לאלה של דעת הרוב באקדמיה מחוללת במוסד אפקט מצנן נרחב. סגלים וסטודנטיות וסטודנטים ערבים חוששים – לעיתים קרובות בצדק – שהבעת קול המנוגד לדעת הרוב במוסד האקדמי שלהם עלולה לעורר עוינות, תיוג ודה-לגיטימציה, להוביל להתקפה ישירה עליהם במוסד האקדמי ומחוצה לו ובמקרים מסוימים לגרום להשעייתם או לנקיטת צעדי ענישה פורמליים אחרים. צמצום האפשרות לבטא עמדה וקול מורכבים המנוגדים לעמדת הרוב או לעמדת המוסד הרשמית והמערערים עליהן מגביר את הנטייה הפסיכולוגית-חברתית להתכנסות של ערביות וערבים אל קבוצת הפנים שלהם ולהתרחקות מעיסוק גלוי וישיר בנושא טעון כמו מלחמה. בקמפוס מתבטא מצב זה בהימנעות מקשרי גומלין הן במפגש הפיזי והן ברשתות החברתיות ולעיתים ביצירת קבוצות ווטסאפ נפרדות. התכנסות עשויה לבוא לידי ביטוי גם בהתעצמות השתיקה והצנזורה העצמית בקרב ערביות וערבים רבים בקמפוס. הן עשויות לנבוע מתחושות פחד מקבוצת הרוב ומרצון להימנע מסנקציות פורמליות וחברתיות או מתוך רצון להגן על קבוצת הפנים (לדוגמה, נגד פגיעה במטרותיה או באמונותיה).

קולות מהשטח

"אני תמיד מרגיש מסומן כמרצה ערבי, זו לא תחושה שהתעוררה רק בזמן המלחמה. אני יודע מראש מה מותר ומה אסור להגיד"

[חבר סגל, בית ספר לחינוך במוסד אקדמי במרכז]

זהות מורכבת במציאות דיכוטומית

ערביות וערבים בקמפוס, סגל וסטודנטים, מתמודדים עם הקושי הטמון בניהול זהות מורכבת: מחד גיסא הם מחזיקים בזהות ערבית וחלקם הגדול גם בזהות פלסטינית, ומאידך גיסא הם אזרחיות ואזרחים במדינת ישראל וחלק ממוסד אקדמי בעל זהות ישראלית. מורכבות זו מחריפה ביתר שאת כאשר החברה הערבית מתמודדת עם מציאות שבה מתנהלת מלחמה בין מדינתם לבין בני עמם, ולעיתים אף נגד בני משפחתם של ערבים וערביות בקמפוס. לצד הצער והכאב שהם חשים כלפי הציבור היהודי וכחלק מהחברה הישראלית עקב מתקפת החמאס האיומה שחוו בשבעה באוקטובר, הם שותפים לכאב, לאובדן ולהרג רחב-ההיקף של התושבות והתושבים החפים מפשע בעזה ובהם ילדות וילדים, נשים, גברים, קשישות וקשישים.³ על רקע זה, למשל, השימוש בסיסמה "ביחד ננצח" שאימצו רבים מהמוסדות האקדמיים, מעורר הדרה קשה של החברה הערבית בקמפוס, מכיוון שהיא מבטאת בחירה בקידום זהות משותפת שאינה מתחשבת בכאב ובאובדן הגדולים והמורכבים של הערביות והערבים בקמפוס. דוגמה נוספת היא הדרישה החוזרת ונשנית של יהודים מערבים לגנות את מעשי החמאס. יש בכך קושי מכמה בחינות: ראשית, היא איננה מזהה את ההזדהות והכאב העמוקים והמיידים בחברה הערבית בישראל בעקבות מתקפת חמאס הרצחנית ביישובי עוטף עזה. שנית,

³ בסקר שערך מרכז אקורד באמצע אוקטובר 2023 עלה כי חלק ניכר מהחברה הערבית שותף לכאב של תושבי עזה לצד הכאב שהוא חש כלפי הציבור היהודי.

היא מבחינה בינם לבין קבוצות אחרות בחברה הישראלית אף שגם ערביות וערבים נפגעו במתקפת שבעה באוקטובר, היו שותפות ושותפים למאמצי הסיוע במהלכה והם חלק מהותי בתפקודה של החברה הישראלית במרחבים ציבוריים רבים. לבסוף, נשאלת השאלה אם בתביעה לגינוי חמאס מגולמת גם ציפייה מהחברה הערבית בישראל להימנע כליל מהבעת ביקורת נגד מדיניות הממשלה וצה"ל ואף דרישה להתנתק מהזהות הפלסטינית ומההזדהות עם המאבק הפלסטיני בכיבוש. באותה העת, ההימנעות מגינוי מעשי חמאס הנובעת מהסיבות שלעיל ולא מתמיכה במעשיו האכזריים מצד החברות והחברים הערבים בסגל ומצד סטודנטיות וסטודנטים ערבים מתפרשת לעיתים בעיני קבוצת הרוב היהודית כחוסר אמפתיה כלפי החברה היהודית ואף כתמיכה במעשים אלה.

קולות מהשטח

"מה-7.10 אני שוקל מילים, לא משנה מה אגיד, אצא בוגד".

[רכז ומדריך קליני, לימודי סיעוד, מוסד אקדמי במרכז]

**"אני מרגישה על ידי הסטודנטים כ'חשודה המיידית', וגם בישיבות מחלקה
'כמייצגת של הערבים', אלו יחסי כוחות שנולדתי אליהם, זוהי ברירת המחדל"**

[חברת סגל, לימודי אומנות, מוסד אקדמי בירושלים]

שתיקה עקב פחד וחוסר יכולת לחלוק זהות וכאבים מורכבים גורמות ברבים מהמוסדות האקדמיים ליחסים שקטים בין ערבים ליהודים. שקט זה נתפס במקרים רבים כרגיעה בעיני הרוב היהודי בהנהלה, בסגלים ובקרב הסטודנטיות והסטודנטים, אך רגיעה זו מכסה כאמור על דפוסי התנהגות של התכנסות, שתיקה וצנזורה עצמית בחברה הערבית, שבתורם מגבירים את הטיית העוינות ומעצימים את הדעות והרגשות השליליים בין הקבוצות השונות בקמפוס. מובן אפוא כי המחיר החברתי, הפוליטי והמקצועי של "שקט תעשייתי" זה, כאשר מתחת לפני השטח ישנן בקרב קבוצת המיעוט הערבית תחושות קשות של השתקה, בדידות ועוול, משפיע ישירות על כלל הנוכחות והנוכחים בקמפוס והוא מעצים את המתח בין הקבוצות בו.

הגנה על חופש הביטוי של ערביות וערבים בקמפוס: המלצות להנהלת המוסד האקדמי

הנהלת המוסד האקדמי מתווה את הקו הערכי של המוסד ואוחזת באמצעי התמיכה והקידום המקצועי מחד גיסא ובאמצעי הענישה מאידך גיסא. על כן היא נושאת באחריות הרחבה ביותר לתחושת הביטחון, המוגנות וההוגנות בקרב הסגל האקדמי והמנהלי ובקרב כלל הסטודנטיות והסטודנטים, בעיקר אם הם משתייכים לקבוצות מיעוט, ובימים אלה – בעיקר אם הם ערביות וערבים. לאקדמיה, בנוסף, השפעה על החברה כולה. החלטות של הנהלות במוסדות אקדמיים הן בעלות הד ציבורי, המסמן ומתווה את דרך ההתנהלות הדמוקרטית הראויה מול אי הסכמה קשה. חלק זה מציע דרכים ליישום ולביסוס אחריות זו לצד פעולות שחשוב להימנע מהן כדי לקדם מוסד אקדמי שוויוני, ביקורתי ודמוקרטי.

ביסוס נורמות שיח שוויוניות, הוגנות ושקופות

מרכז אקורד מציע דרכים לביסוס נורמות לשיח ביקורתי הכוללות מענה סדור, הוגן ושקוף מצד המוסד, במדריך [אקדמיה בעין הסערה המלצות להתמודדות עם שיח ברשתות החברתיות](#). להלן תמצית:

01 הגנה אמיצה, שקולה ובלתי מתפשרת על חופש הביטוי: יש להקפיד על הבחנה ברורה ועקבית בין העמדה הרשמית של המוסד האקדמי או תמיכת הנהלת המוסד בעמדות מסוימות לבין החובה להגן על הזכות להשמיע עמדות שונות ואף מנוגדות בקמפוס ומחוץ לו.

שימו לב: במצבי משבר הנטייה החברתית להתכנסות בקבוצת הפנים וההסבר שלה למצב מובילים פעמים רבות להוקעה של דעות המיעוט שאינן "מתיישרות" עם הקונצנזוס. ברגעים אלה יש לפעול בניגוד לנטייה זו ולבחון כיצד המוסד האקדמי מגיב בצורה שוויונית, הוגנת ושקולה על דעות ועמדות שונות המעוררות מחלוקת קשה. אין לבייש חברה או חבר בסגל הנוקטים עמדה או דעת המנוגדת לזו של המוסד ואין להוקיעם. על המוסד האקדמי לפעול להגנה על השמעת דעת מיעוט ולמנוע את השתקתה גם אם היא מביעה ביקורת על המוסד האקדמי ועל הממסד בישראל, כולל הממשלה וצה"ל.

02 שימוש במודל הרמזור להגדרת גבולות השיח: בימים מתוחים עשוי מודל הרמזור לסייע בהבחנה שקולה וללא הטיה [לחצו כאן לקרוא עוד על מודל הרמזור [בעברית](#) ובערבית] בין אמירות שאינן נכללות בגדר חופש הביטוי (לדוגמה: אלימות פיזית ומילולית, איומים באלימות, קריאה לאלימות או הסתה לאלימות) והן אסורות, לבין אמירות שאמנם קשות לשמיעה לחלק מהיושבות והיושבים בחדר, אך הן חלק משיח דמוקרטי. המודל מסייע בביסוס נורמות שיח גם בזמני מתח ואלימות, ועשוי להועיל בהתאמת התגובה של הנהלת המוסד למול השיח בקמפוס ומחוץ לו כדי לנוע ביתר דיוק על הקו הנמתח בין הגנה על חופש הביטוי לבין שמירה על גבולות השיח.

שימו לב: חשוב לבסס נורמות שיח ברורות המגנות אמירות והתנהגויות אלימות, מאיימות וגזעניות, ויש לפעול על פיהן באופן מחייב, הוגן ושוויוני כלפי כלל באות ובאי בקמפוס, יהודים וערבים כאחד. בתוך כך חשוב להבחין בין שיח אלימים, גזעני ומסית לבין אמירות שנויות במחלוקת – אמנם הן מאתגרות את הדעה הרווחת וקשה להכילן, אך הן אינן חורגות מגבולות חופש הביטוי.

03 גיבוש צוות ערבי-יהודי לניסוח גבולות השיח ומדיניות המשמעת במוסד האקדמי: צוות מגוון יהודי-

ערבי מהסגל האקדמי והמנהלי יוכל לבסס נורמה מוסדית שוויונית והוגנת מתוך הבנה מעמיקה יותר ויכולת פרשנות רחבה יותר של הדברים שנאמרו ושבגינם מתקיים דיון של בירור. מומלץ שהצוות יכלול חברות וחברים יהודים וערבים באופן מאוזן ככל שניתן כדי להעניק משקל ראוי להחלטות שיתקבלו ולהסברים שיושמעו.

שימו לב: השתתפות בצוות כזה עלולה להעמיד סגל ערבי במקום מורכב מול עמיתות ועמיתים ומול סטודנטיות וסטודנטים מהחברה הערבית, על כן חשוב שההשתתפות בצוות תהיה על בסיס התנדבותי ואין להכריח להשתתף בו. ניתן לפנות באופן אישי לחברות ולחברים ערבים מהסגל האקדמי והמנהלי ולהציע להם להשתתף בו, להוציא קול קורא להשתתפות בצוות כזה, לכנס פגישת הסבר על מטרותיו או לנקוט צעדים נוספים לשם גיוס צוות מגוון. **חשוב: יש להימנע מקבלת החלטות משמעתיות לגבי סגלים ערבים או לגבי סטודנטיות וסטודנטים ערבים בפורום שהוא יהודי בלבד.**

04 גיבוש מדיניות תגובה מצד המוסד על התבטאויות באמצעי התקשורת הדיגיטליים במוסד האקדמי

ופרסומה בעברית ובערבית: במסגרת מדיניות זאת הגדירו מה מידת הפיקוח וההתערבות, אם בכלל, של המוסד האקדמי בהתבטאויות באמצעי התקשורת הדיגיטליים של הסגל ושל הסטודנטיות והסטודנטים.

שימו לב: אם הוחלט שהמוסד מגיב על התבטאויות של סגלים ושל סטודנטיות וסטודנטים ברשתות החברתיות ובפלטפורמות דיגיטליות גם מחוץ לקמפוס, מומלץ להקים מנגנון לניתוח תלונות הנוגעות לפלטפורמות אלה, הכולל נציגים יהודים וערבים. מנגנון כזה יעזור לקבל החלטות שתושפענה פחות מהטיות, ימנע אי-הבנות, יסייע בצמצום התלונות וענישות שווא ואף ימנע אותן.

05 התנהלות ועדות משמעת: כל הליך משמעת בקמפוס מתמקד במקרה יחיד, אך אופן התנהלותו

וההחלטה בעניינו מתווים נורמה ארגונית, חברתית ומוסרית, ועליה להיות שוויונית, הוגנת ושקופה.

שימו לב: בימים מתוחים עשויה לגבור נטיית המנהלות והמנהלים לנקוט במהירות צעדים משמעתיים ובעקבות זאת לפעול ללא תיאום וללא התייעצות עם הגורמים הרלוונטיים במוסד האקדמי. הקפדה על הליכים סדורים, שקופים ומחייבים, בשיתוף צוות יהודי-ערבי, היא המעשה הנכון והדמוקרטי לעשותו וגם השקעה לטווח הארוך שתבסס גבולות שיח ידועים והתנהלות שקולה והוגנת הזוכה לגיטימציה רחבה. אם הוחלט לנקוט צעד משמעת כלפי מי מבאות או באי המוסד, פירסום תוצאות ההליך צריך לשמור על יחס מכבד כלפי העובדות והעובדים והסטודנטיות והסטודנטים. זהו איתות של הנהלת המוסד המצביע על הנורמות המקובלות בארגון ונהלי העבודה התקינים בו.

התנהלות נורמטיבית המגנה באומץ ובשקיפות על חופש הביטוי של ערביות וערבים מחנכת ומלמדת את הדורות הבאים על החשיבות ועל הקושי של השיח הדמוקרטי במרחב המגוון שבו נשמעות תדיר דעות מנוגדות המעוררות שיחה כאובה ומכעיסה, אך הכרחית וחשובה.

המלצות לניהול שיחות על המלחמה באקדמיה קראו במדריך "איך נדבר על זה" **בעברית ובערבית**.

תמיכה בחברות וחברים ערבים מהסגל האקדמי והמנהלי ובסטודנטיות וסטודנטים ערבים

01 העבירו מסר מצד המוסד בזמן שגרה ובזמנים מתוחים: מומלץ לנסח ולפרסם בעברית ובערבית הצהרה ברורה מטעם המוסד המכירה בחשיבותה של שמירת חופש הביטוי כעיקרון אקדמי מרכזי, בייחוד בימים קשים, ובחשיבותו של הצורך להשמעת קול במרחב האקדמי גם בזמן מלחמה. מסר זה ידגיש את המטרות המשותפות של המוסד האקדמי ושל כל הבאות והבאים בשעריו, ובכלל זה את חשיבות השיח הביקורתי בזירה האקדמית ואת היכולת להשמיע ולשמוע עמדות מורכבות שהן לעיתים מנוגדות ואף נתונות במחלוקת קשה.

02 כתבו הודעת דוא"ל אישית או נהלו שיחה אישית עם חברות וחברים בסגל: מומלץ שגורם ניהולי בכיר יפנה באופן אישי לחברות ולחברים הערבים בסגל האקדמי והמנהלי כדי להעביר מסר של הכרה בקושי ובמורכבות הרבים בזמן המלחמה וכדי להדגיש את החשיבות של כל אחת ואחד מהסגל של המוסד ושל הזהות המוסדית המשותפת. איתות זה מצד המוסד מדגיש את החשיבות שמייחסת ההנהלה לכל העובדות והעובדים במוסד האקדמי ואת תשומת ליבה לעובדה שמדובר בזמן רגיש שבו בכוונתה לנהוג בהוגנות ובשוויוניות כלפי כלל סגליה.

03 קיימו שיחה אישית עם סטודנטיות וסטודנטים ערבים: מומלץ כי הנהלת המוסד תבקש מהסגל האקדמי והסגל המנהלי ליזום שיחות אישיות עם הסטודנטיות והסטודנטים ועם העובדות והעובדים הערבים בעת הנוכחית, המתמקדות בצורכיהם ובתחושותיהם. שיחות כאלה מאפשרת להשמיע קול אישי וגורמות למשתתפות והמשתתפים בהן לחוש כי רואים אותם כפרטים ולא באופן מכליל וסטראוטיפי כנציגות ונציגים של קבוצתם החברתית. השיחות עוזרות גם לדרג הניהולי והאקדמי בקבוצות הרוב במוסד להעמיק את ההבנה של החוויה ושל הצרכים של ערביות וערבים בקמפוס. אם הן מתקיימות באופן עקבי, הן עשויות לחזק את תחושת השייכות למוסד האקדמי של החברות והחברים הערבים בסגל ושל הסטודנטיות והסטודנטים הערבים.

דוגמאות למהלך שיחה כזאת

מתן הקשר:

"אלו ימים שיוכל להיות בהם מתח גבוה בין יהודים לערבים. ערבים הם קבוצת מיעוט במוסד שלנו וחשוב לנו לתמוך בהם ולראות איך ניתן לעזור להם בזמן המתוח הזה".

התעניינות אישית ומקצועית:

"רציתי לדעת איך עוברת עליך התקופה הנוכחית?"; "איך הרגשת בשיעור שלימדת?";
"ראיתי שלא דיברת בישיבת הצוות"; "ראיתי שלא באת לישיבת הצוות"; "שמתי לב שלא באת לישיבת המחלקה".

הצעת עזרה:

"מה יעזור לך?"; "במוסד שלנו יש תמיכה פסיכולוגית בערבית"; "במוסד שלנו יש קו חם בערבית שניתן לפנות אליו במקרה של מצוקה"; "חשוב לנו מאוד לוודא שאנחנו עוזרות ועוזרים. אם מתעורר משהו, אנא פנו אליי".

הדגשת זהות משותפת:

"זאת תקופה מאוד לא קלה. כולנו חלק מהמוסד הזה. אנחנו נעבור את התקופה הזאת יחד".

חשוב: במצב של חוסר אמון, הזמנה לשיחה כזו עלולה לעורר אפקט הפוך של מתח ולחץ ואף חשש שמדובר בשיחה שנועדה להשתיק. בשיחות עם סגלים וגם בשיחות עם סטודנטיות וסטודנטים ועם עובדות ועובדים, יש להדגיש כי השיחה האישית אינה בגדר חובה ואינה שיחת בירור, כי אם הזמנה לשיחת תמיכה הנובעת מתוך הכרה במורכבות הספציפית שחווים ערביות וערבים בקמפוס. ככל האפשר מומלץ שחברה או חבר ערבי מהסגל יקיימו את השיחה. אם אין אפשרות כזו, מומלץ שחברות וחברים מהסגל שלהם היכרות מוקדמת עם הסטודנטיות והסטודנטים יקיימו את השיחה. אם אתם מרגישים שאינכם הדמות הנכונה לנהל שיחה כזו, בקשו מגורם אחר במוסד האקדמי לקיים אותה.

04 עודדו שיח ערבי במוסד: מומלץ להנהלת המוסד ליזום הקמה של קבוצות חשיבה חד-לאומיות לשם התייעצות ותמיכה הדדית. פורומים חד-לאומיים של הסגל הערבי עשויים לשמש במה לשיח פנימי, לעודד השמעת קול ולהגביר תחושת שייכות וסולידריות. לדוגמה: הקמה של מרחב שיח ולמידה שבו חברות וחברים ערבים מהסגל יכולים לדון בשאלות מהותיות מבחינת ההוראה והמחקר, בייחוד כאשר הם עוסקים במלחמה או בנושאים טעונים אחרים.

סיכום

לאקדמיה תפקיד ואחריות, בעיקר בימים סוערים, בביסוס נורמות המגינות על חופש הביטוי והמקדמות שיח ביקורתי. המלחמה שפרצה בשבעה באוקטובר 2023 המחישה את חשיבותו של תפקיד זה בעוצמה רבה ביחסם של המוסדות כלפי חברות וחברי סגל ערבי, סטודנטיות וסטודנטים ערבים וביטוי של דעות מיעוט המנוגדות לעמדתה של הנהלת המוסד והחורגות מן הקונצנזוס של קבוצות הרוב בו.

הטמעה אמיצה וברורה של מדיניות מוסדית הכוללת נורמות שיויוניות, הוגנות ושקופות שנועדו להגן על חופש הביטוי ועל היכולת של ערביות וערבים המשתייכים למוסד האקדמי להביע דעות ועמדות ביקורתיות היא חיונית למוסדות האקדמיים, לאקדמיה בכללותה ולכלל החברה בישראל. ללא התעקשות נחושה על עקרונותיה ועל ערכיה, ילך ויתרחב מעגל ההשתקה במוסדות האקדמיים ומחוץ להם. עם התגברות השתיקה וההתכנסות, את מקומו של שיח ביקורתי רב-קולות וכואב עלולים לתפוס הדים חוזרים ונשנים של עמדות הרוב.

מרכז אקורד מזמין אתכן ואתכם להיעזר בהמלצות המופיעות במדריך זה

ולהתייעץ איתנו בנושא בדוא"ל achord@mail.huji.ac.il

היית ממליץ/ה לעמיתות ועמיתים לקרוא את המדריך?

לא

כן

השתתפו בחשיבה, בכתיבה ובייעוץ: ד"ר מאיה דה-פריס, מוחמד זידאני, ד"ר שרית לארי, ד"ר סולי ורד, ד"ר נעמי פריש-אברם, ד"ר שירי רזניק, ד"ר נעה ולדן, סמר ג'בר-מסארווה, שאדן מסאלחה, רון גרליץ ופרופ' עירן הלפרין. עריכת לשון: ד"ר נחמה ברוך | עיצוב גרפי: שני צדוק.

תודה מיוחדת לחברות וחברי הסגל האקדמי ולסטודנטיות והסטודנטים הערבים ממוסדות אקדמיים שונים בישראל שהקדישו לנו מזמנם וסייעו לנו להבין לעומקה את החוויה בקמפוס. מטעמי שמירה על פרטיותם ולנוכח רגישות הנושא הם ביקשו להישאר אנונימיים.

